

etnikai elvet a lehető legpontosabban kívánta érvényesíteni, ami a szlovák delegációról nem mondható el.

Természetesen a területi változások (1938 október elején a Szudéta-vidék német, október 1-én Teschen lengyel megszállása, majd a november 2-ai első bécsi döntés értelmében Szlovákia magyarlakta területeinek november 5-11. közötti, Magyarországnak történt átadása) katonai vonatkozásai is bemutatásra kerülnek.

Mint hogy nyilvánvalóan tudományos munkáról van szó, kiemelendő, hogy a mutatók az első három kötethez hasonlóan itt is hiányoznak. A bibliográfia viszont gazdagabb, bár a felhasznált magyar nyelvű,

vagy magyar szerzőtől származó egyéb nyelven írt munkák száma elenyészőnek mondható. Egészében véve mindenképpen jelentős szakmai vállalkozásról van szó, amely megfelelő tudományos alapot jelent a szlovák történettudomány számára. Mindemellert e negyedik kötet alapján is levonható a következtetés, hogy a XX. század – főként köztörténeti vonatkozású – eseményei alapvetően eltérő szlovák és magyar megítélésének közelítése továbbra is megoldatlan, ám közös múltunkról lévén szó, az egyben elengedhetetlen feladatot is jelent a két nemzet kutatóinak számára.

Sallai Gergely

HORVÁTH CSABA

BOMBÁZÁSOK ÉS ROMBOLÁSOK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

(Puedlo Kiadó, Budapest, 2002. 136 o.)

A háború gondolatainkban mindig összekapcsolódik a pusztítás és rombolás fogalmával. A hadicselekményeket a legrégebb idők óta súlyosan megszenvedte a hadak menetvonalához közel élő lakosság, részben a seregek beszállásolása, ellátása kapcsán, részben, ellenséges területen, a zsákmányszerzés következtében. Ennek lehetősége még akkor is fennállt, ha a mezei útközetekhez – a lakott helyeket elkerülve – általában nyílt területeket választottak. A várak, városok ostroma már nagyobb rombolásokkal is járt, a várfalak leomlásának, az építmények romlásának mindig megtalálták a módját. Példaként csak Carthago városát említem, melynek területét elfoglalása után a rómaiak felszántották, és sóval hintették be, lakosságát pedig rabszolgasorba juttatták, vagy kivégezték.

A tengerparti települések, főleg városok is állandó fenyegetettségben éltek, mindig számolniuk kellett a kalózok vagy más tengeri népek zsákmányszerző rablótámadásaira. Gondoljunk csak a vikingekre, akik gyors hajóikkal a fél világot végigrabolták. A pusztító eszközök tökéletesedésével, a tűzfegyverek és robbanóanyagok

megjelenésével és fejlődésével a hadszíntér, azaz a pusztításnak kitett terület egyre nagyobb méreteket öltött, míg nem a légi járművek feltalálása és katonai alkalmazása a bombázások által új dimenziót adott a háborús pusztításnak és rombolásnak, a repülőgépek hatótávolságának és teherbírásának növekedésével pedig a harc cselekmények mélységi kiterjedése az arcvonaltól számítva szinte határtalanul megnövekedett.

Dr. Horváth Csaba alezredes a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtörténelem tanszékének docense a Puedlo Kiadó gondozásában most megjelentetett könyve – végre katonai, szakmai hozzáértéssel, a szakterminológia helyes használatával – a légi bombázások által okozott rombolások pusztító erejét és hatását igyekszik bemutatni a második világháborúban. Dr. Horváth alezredes könyvét négy nagyobb részre osztva készítette el. Az elsőben az előzményeket vázolja fel, a másodikban az európai hadszíntéren folyó eseményeket mutatja be a kezdetektől a kapitulációig, benne külön részt szentel a magyar területek elleni szövetséges légitámadásoknak. A harmadik rész az Észak-

Afrikában folyó harctevékenységet tárgyalja, míg az utolsó a csendes óceáni hadszíntéren a Japán sikereit és vereségét tárja elénk.

A szerző munkája első részében bemutatja a kezdeteket, azt, hogy az első világháború folyamán a repülőgépeket miként kezdik katonai célokra alkalmazni. Előbb csak felderítésre, majd vadászként, bombázóként és a szárazföldi csapatok tevékenységének támogatására is. A háború végére már nagy távolságú berepülésre alkalmas, nagy teherbírású – 50-100 kg-os bombák célba juttatására, gazdasági-, ipari bázisok, közlekedési csomópontok stb. rombolására képes – repülőgépeket is rendszerbe állítottak.

Az első világháború éveiben a szárazföldi csapatok – miután kialakult az összefüggő állásrendszer – a meglévő erőkkal és eszközökkel képtelenek voltak megoldani az erődrendszerüvé váló védelem áttörését. Ebben a vegyi fegyver és a harcokocsik „tömeges” alkalmazása sem hozott változást. Így azután a Központi Hatalmak teljes gazdasági kimerülése vezetett a háború befejezéséhez.

A háború után a katonai szakértők lázasan keresték az „állásháború” zsákutcájából kivezető utat. Előbb megállapították, hogy a jövő háborúja totális lesz, azaz nem csak a szárazföldi és tengeri haderők vívják majd, hanem a bombázások kapcsán kiterjed a teljes háterszagra és már békében fel kell készülni rá. Ez azonban még mindig nem oldotta meg a műszaki akadályrendszerrel és vasbeton erődökkel megerősített védelmi rendszer áttörését. Azaz a szárazföldön nem lehetett kijutni a védelem mélységébe, nem tudták a harctevékenység színterét kiterjeszteni a háterszagra. A két világháború közötti időszak elején kézenfekvő megoldásnak tűnt, hogy ha a gyalogság és a harcokocsik előretörése lehetetlen, a megerősített védelmi övek a levegőből karolhatók át. Így született meg a légiháború elmélete, melyet a repülőgépek technikai fejlesztésében bekövetkező gyors változások alá is támasztottak. Mindezt a szerző logikusan felépítve, technikai adatokra vonatkozó táblázatokkal dokumentálva igen szakszerűen és hozzáértően mutatja be.

A második részben betekintést nyerünk a német hadigépezet, elsősorban a Luftwaffe Lengyelországban folytatott tevékenységébe, megtudjuk, mennyiben járult hozzá a lengyel

hadsereg és a lengyel államiság felszámolásához. Arról sem feledkezik meg a szerző, hogy Franciaország és Nagy-Britannia gyakorlatilag nem teljesítette a Lengyelországgal kötött garancia-szerződésben foglalt kötelezettségét, melynek nyomán kialakult a „furesca háború.” Ugyanakkor a Szovjetunió a Molotov–Ribbentrop-paktum alapján 1939. szeptember 17-én megtámadta Lengyelországot, melynek ezzel végképp megpecsételődött a sorsa. Említést tesz a balti államok Szovjetunió általi bekebelezéséről és arról, hogy a Finnországot orvul megtámadó Szovjetunió milyen nehézségek és óriási veszteségek árán – a terrorbombázásokat sem kerülve – tudta csak elérni célját.

A következő alfejezetben megismerhetjük a nyugat-európai német hadjárat eseményeit és következményeit, elsősorban megint csak a légielő győzelemben játszott szerepét kiemelve. Külön alfejezet foglalkozik az Anglia feletti légi csatával, illetve a Brit Szigetek légvédelmének emberfeletti küzdelmével a német légi támadó eszközök ellen, és a lakosság szenvedéseivel a „véget nem érő” bombázások és azok pusztításai nyomán.

A Szovjetunió elleni háború kezdeteivel és a német sikereket elősegítő légi hadművelettel külön alfejezet foglalkozik. Bemutatja a légi uralom megszervezésének menetét és azt a hihetetlen pusztítást, amelyet az előretörő német haderő és különösen a Luftwaffe okozott. Képet kapunk a Moszkva alatti szovjet ellentámadásról is, mely bár szertefoszlatta a német hadsereg verhetetlenségének mítoszát, mégsem hozott döntő fordulatot a háború menetében, mert 1942 nyarán a németek – igaz, csak déli irányban – folytatták támadó tevékenységüket Sztálingrád elpusztításáért, illetve a bakui olajvidék és a Kaukázus megszerzéséért. A légielő tevékenysége óriási pusztítást eredményezett, de a Szovjetunió területi kiterjedése túlnőtt a német bombázások hatótávolságán: a Közép-Ázsiába és az Urálba telepített hadiüzemeket nem érték el. A Szovjetunió hadiipari termelése az 1941-es év visszaesését követően 1942-től, a hatalmas területi veszteségek ellenére, növekedésnek indult.

Az európai hadszíntéren a hadtörténészek a fordulatot általában a sztálingrádi szovjet ellentámadás megindulásához (1942. november

19.) kötik. Légi vonatkozásban ennek előjelei már 1942 elejétől megmutatkoznak, amikor is előbb az angol légiereő ragadta magához a kezdeményezést, majd augusztus 17-től az amerikai légiereő is rátért a német célpontok módszeres bombázására. Ettől kezdve a német polgári lakosság is közvetlenül érezhette a bombázások pusztítását és kegyetlenségét. Az alfejezetben a szerző színes képekkel és technikai adatokkal egy német és három amerikai bombázó repülőgépet is bemutat.

A német hadiipar, főleg a repülőgépgyártó üzemek megsemmisítésére 1944 februárjától indult légi hadművelet a szövetségesek részéről a nyár folyamán a partraszállás előkészítésébe csapott át. Bár a pusztítás óriási volt, a német hadiipar termelésének jelentős csökkentését nem tudták elérni. A németek válaszlépésként előbb a V-1-es, majd a V-2-es rakétákkal mértek csapást Nagy-Britanniára, 1944 szeptemberétől pedig az immár elvesztett városokat, Antwerpen, Párizst és Brüsszelt sem kímélték rakétáik pusztító erejétől. A német hadigépezet teljes összeomlása csak 1945 februárjától indult meg.

Magyarország területét a pusztító bombatámadások – bár az ország 1941. április 11-én Jugoszlávia megtámadásával hadviselő félle, nemsokára pedig a Szovjetunió elleni háború részesévé is vált –, hosszú ideig elkerülték. Előbb hazánk területe kívül esett a szövetséges bombázók hatáskörén, majd a Kállay-kormány 1943. szeptember 3-án előzetes, titkos megállapodást kötött a nyugati hatalmakkal. Ennek értelmében, ha az angol-amerikai csapatok elérik az ország határát, a magyar hadsereg átváll, valamint a légvédelem nem tevékenykedik a hazánk területe felett átrepülő szövetséges bombázók ellen, azok pedig nem pusztítanak magyar célpontokat. Sajnos az elképzelés nem valósult meg, viszont a németek 1944. március 19-én megszállták az ország egy részét, az új kormány pedig teljes egészében a németek érdekében hasznosította az ország energia- és egyéb tartalékait. Ilyen előzmények után 1944. április 3-án megkezdődött az ország területének módszeres bombázása, különös tekintettel a közlekedési csomópontokra, hadiüzemekre, közlekedési csomópontokra, közlekedési csomópontokra és a feldolgozó üzemekre. Ezek a bombázások gyakran városainkra is kiterjedtek. Az ország

hadszíntérre válásával a pusztítások és a lakosság szenvedései tovább fokozódtak.

Az észak-afrikai hadszíntér eseményeit a szerző három alfejezetre bontva tárgyalja. Bemutatja a kezdeteket, az olaszok váratlan támadását, majd az angolok visszacsapását és a németek beavatkozását a küzdelemben. A harctevékenység a szárazföldre, a tengerre és a légtérre egyaránt kiterjedt. A hajók és kikötők pusztításában a repülőgépek jelentős szerepet játszottak. A német-olasz szövetségesek számára a teljes vereség El-Alameinnél kezdődött, ahol a 8. angol hadsereg szilárd védelmet épített ki és 1942. október végén döntő támadásba ment át. Az angolok tevékenységét az amerikai légiereő is támogatta, így nem csak a szárazföldi erőfölény, de a légiuralom is biztosított volt. A német-olasz csapatok akkor kerültek két tűz közé, amikor 1942. november 8-án az amerikai erők is megkezdtek a partraszállást Észak-Afrikában. Horváth alezredes az itt folyó eseményeket az előző részeknél bővebb szövegmagyarázattal látta el, rávilágítva a kulcsfontosságú kérdésekre és azok megvalósulásának módjára.

A negyedik részben előbb a japán sikerek összetevőivel, a váratlan, tömeges csapások következményeivel, az indokínai területek és a csendes-óceáni szigetvilág elfoglalásával ismerkedhetünk meg. 1942 elején a japán haderő jelentős erőfölényt szerzett az angol-amerikai haderővel szemben. 1942 második felétől azonban az amerikaiak fokozatosan növelték jelenlétüket a térségben. Az első jelentős válaszcsepésre 1942. május 4-8. között került sor a hadtörténelem által korall-tengeri csataként számon tartott összecsapásban. A valódi fordulat azonban a Midway-szigetek mellett, 1943. június 4-én következett be, amikor három japán repülőgéphordozó elsüllyedt, egy pedig megrongálódott. Ezzel az amerikaiak gyakorlatilag eltörték a japán flotta gerincét. A végső győzelem immár az erőkoncentráció ütemétől függött, még akkor is, ha a japán kamikaze pilóták halált megvető bátorsággal igyekeztek teljesíteni feladatukat. 1945 nyarára az amerikai-angol szövetségesek teljes erőfölénnyel rendelkeztek a japánok felett, de a szovjetek Japán elleni hadbalépése közelebb hozhatta a háború befejezését. Közben elkészült az amerikai titkos fegyver, az atombomba, és az amerikai politikai

vezetés a bevetése mellett döntött. Így a japánok a világtörténelemben először elszenvedték az atomfegyver által okozott pusztítás borzalmaival.

Horváth alezredes könyvét jó szívvel ajánlom minden Tisztelt Olvasónak. Sok pozitívummal rendelkezik, melyek közül végezetül kettőt emelek ki. Az utóbbi évtizedben tucatjával jelennek meg a második világháború eseményeit feldolgozó kiadványok, tele tárgyi tévedésekkel, hibás

adatközlésekkel, helytelen szóhasználattal és még sorolhatnám a hibákat. Nos, Horváth alezredes, mint hivatásos katona és hadtörténész, munkája megírásánál nagy figyelmet szentelt a pontos szakmai és terminológiai kritériumok betartására. Másrészt a fényképek, amelyek a Hadtörténeti Intézet és Múzeum fotóarchívumából valók, eddig még soha nem kerültek publikálásra.

Szántó Mihály

SOMORJAI LAJOS

MEGJÁRTAM A DON-KANYART

Harcéri napló. Oroszország, 1942-1943

(Rubicon, Budapest, 2002. 256 o.)

Második világháborút megjárt honvédek, különösen a „doni poklot” megjártak közül többen jegyezték fel a velük történt, nem mindennapos fronteseményeket. Mindezek írásba foglalása sokat jelentett a szülőföldjüktől, szeretteiktől messze szakadt, idegen földön harcoló katonák számára. Egyrészt a sok-sok gyötrelmet, magukba fojtott érzést, indulatot csak így, kibeszélésük által tudták némileg orvosolni, másrészt első találkozásukat a háborúval, örökké emlékezetes frontélményeiket, s az idegen, megszállt országok közállapotáról, lakosságáról szerzett tapasztalataikat, megfigyeléseiket szűkebb környezetükkel is meg akarták osztani.

Szokás mondani, hogy az életrajzi ihletésű írások közül mindig azok tűnnek hitelesebbnek, azoknak van hangulatuk, melyeknél az átélt események pillanatnyi gyönyörűsége, vagy borzalma vezette a tollat. Somorjai Lajos második világháborús oroszországi hadinaplójára kiváltképp jellemző ezen megállapítás.

A 2. hadsereg egyik egészségügyi oszlopához, illetve rövid ideig egy első vonalbeli gyalogzászlóaljához beosztott orvos őszinte sorai valóban frontközeli, olykor a harcok hevében születtek, nem utólag, a vele megtörtént események, s helyzetek kellő átgondolásával, értékelésével. Első

benyomásai, reményei, csalódásai és indulatai vezérelték naplója írása közben, melyek inkább felerősödtek, s bizonyos dolgok megítélésénél egyértelművé váltak, mintsem módosultak, vagy tompultak volna több mint egy éves frontszolgálat alatt.

Mint az oroszországi hadszíntérré kivezényelt valamennyi magyar katonát, őt is foglalkoztatta, vajon miért kellett egy 200 ezer fős magyar hadsereget hazájától több mint 2000 km-re, vélt, vagy valós érdekekért harcba vetni, milyen szerepe lehet e felszerelését, fegyverzetét, lelki felkészítését tekintve nem a nagyhatalmak háborújába szánt, szerény harcértékű katonai kontingensnek. Vitathatatlan tény, hogy sokan, otthon maradt családjukat, munkalehetőségeiket féltve, keserűen vették kézhez a „SAS” behívót. Voltak szép számmal olyanok is, akik átéreztek a szovjetunióbeli nyomorúságos állapotokról hallottakat és semmiképpen sem akarták hazájukban tapasztalni annak a rendszernek a „vívmányait.” Erkölcsi kötelességüknek tartották a németeknek nyújtott segítséget, hiszen az ő közreműködésükkel tértek vissza a trianoni békediktátum által elvesztett magyar lakta területek. A többség azonban nem kereste a választ, nem ujjongott, de nem is lázadozott, közömbösen viseltetett katonasorsa iránt, egyszerűen kötelességből